

Születési hely, idő

Pintér Lajos: „Gyűjtsd a termést kalangyába”.
A Kalangya története (1932–1944). Életjel, Szabadka, 2013

Ha túllendülünk első értetlenségünkön, miszerint miért is kell jelentősebb változtatások nélkül kiadni 2013-ban egy 1976-ban a vajdasági irodalom első igazán meghatározó folyóiratáról, az 1932-től 1944-ig kisebb megszakításokkal megjelent *Kalangyáról* írt szakdolgozatot, könnyen beláthatjuk, hogy Pintér Lajos kiadványának érdekességét épp a megírása és a megjelentetése között eltelt harminchét év adja. Az előszó kissé nagyvonalú ígérete szerint „olvasója egyszerre lehet az 1920 és 1944 közötti irodalmi és társadalmi, szociális stb. események virtuális szemtanúja” (Pintér kötete már csak terjedelme okán sem teljesítheti mindezt, ám az itt felsorolt *társadalmi, szociális stb. események* részletes bemutatása és elemzése nem is hiányzik), valamint „beleláthat, milyen kép alakult ki Magyarországon a múlt század hetvenes éveinek derekára a kisebbségben született magyar irodalmakról” (11). A megírás időpontjának észben tartása alapvetően fontos, tudniillik annak tudatosítása, hogy az *Életjel* Miniaturók sorozatban megjelent kötet nem egy mai irodalomtörténeti kutatás eredménye, hanem egy a maitól nagyon sok szempontból eltérő kor lenyomata is. Pintér Lajos irodalomtörténeti tárgyú kötete olyan korban íródott, amely mára szintén irodalomtörténetinek tekinthető. Nemcsak a megírás ideje bír jelentőséggel, hanem a helye is: a hetvenes évek *magyarországi* irodalomtudományi közegében íródott szövegről van szó.

Ritka eset, hogy egy kritikában külön és kiemelten szó essék a vizsgált kötet előszaváról, ám Fekete J. József szövege több olyan szempontot is felvet, amelyek mellett nem szabad értékelő és értelmező szó nélkül elmenni, mégpedig részben épp azért, mert úgy tűnik, az ott adott közelítési irányok sem a kötet tárgyához, sem a Pintér végezte irodalomtörténeti vizsgálatokhoz nem igazodnak. Mindezen túl a mai tendenciákról és irodalomtudományi szempontokról is torz képet mutat. A vajdasági irodalom vizsgálatának fontosságát a következőképp magya-

rázza: „a kritika nem működhet a nemzeti irodalom egészére kivetülő horizont nélkül abbéli gátoltságában, hogy rálátása legyen az irodalmi élet egészére, belássa és igyekezzon megérteni azokat a jelenségeket és folyamatokat, amelyek a világ- és a nemzeti irodalom berkeiben megjelennek, működnek” (7). Ugyanakkor mintha épp az e mondatot is magába foglaló Előszó nem venne tudomást az irodalom berkeiben ma megjelenő és működő folyamatokról – sem pedig annak a folyóiratnak a törekvéseiről, amelyről szóló kötet elé maga az előszó született. A vajdaságit szorosán a magyarországi irodalomhoz köti Fekete J., a Pintér által vizsgált közeg irodalmi-kulturális önállóságát halványítva. Egy olyan magyar nyelvű irodalmat igyekszik kizárólag a „nemzeti” kategóriájába bepréselni, aminek születésétől kezdve alapvető jellemzője a kultúra- és irodalomköziség. Épp a Pintér által is vizsgált *Kalangya* egyik szerkesztői szándékot megfogalmazó szövegében olvasható az, ami a vajdasági irodalmi közeg megértéséhez a mai napig elengedhetetlen közelítési módot ajánl: „Széles nemzeti horizontok helyett regionalitást!” (Herceg János, *Cél és vallomás*, 1938/10. 456.) Arról persze nincs szó, hogy Fekete J. az előszóban ne térne ki a többségi kultúrával való kapcsolatra: „öszönösen vállalt” és „programmá terebélyesedő” hídszerepről mint vállalt misszióról beszél (10), felidézve azt a befogadói módot, amely bizonyos *feladatokat* ró a kisebbségi szerzőkre.

A Pintér Lajos kötetének megírása és megjelenése közti idő hangsúlyozódik az Előszóban is, ekképpen: „Amikor Pintér Lajos 1976-ban megírta a *Kalangya* folyóirat történetét, Pestről tekintett az akkor önmagát jugoszláviaiként deklaráló vajdasági irodalomra, akkoriban még nem szálazódtak szorosra a magyarországi és a külső-magyarországi, akkori szóhasználat szerint határon túlinak mondott magyar irodalom kötődései, messze volt még az idő, amikor majd a vajdasági szerzők is csatlakozhatnak a Magyar Írószövetséghez” (8). Anélkül, hogy e több szempontból is magyarázatra szoruló előszóról a valójában kritizálni és értékelni kívánt kötet helyett még többet beszéljék, fontosnak tartom leszögezni, hogy a „határon túli” megnevezés nem magától értetődő módon érvényét veszített (noha sokszor kritizált, de nem a Fekete J. által itt sugallt ideológiai szempontból), valamint a hetvenes évek vajdasági irodalma irodalomtörténeti szempontból a mai napig joggal nevezhető jugoszláviai magyar irodalomnak. Fontos hangsúlyozni, hogy a „külső-magyarországi” meghatározás marginális és ma sem közhasználatú, mint ahogy az Előszó megfogalmazója mutatja, mindemellett határozott kontrasztban van mindazzal, ahogy ma a vajdasági *irodalom* működik, és amit a Pintér Lajos által is vizsgált *Kalangya* is hirdetett. De térjünk is rá Pintér Lajos munkájára.

Ez a most kiadott kötet elsősorban nem is azért fontos, amit a *Kalangyáról* közöl. Érdekes, ami valószínű, hogy a szakdolgozatot 1976-ban megíró szerző részéről nem is szándékos, hogy munkája ma sokkal több mindent elmond a hetvenes évek magyarországi viszonyulásáról a határon túli irodalmak felé. Külön jelentőséggel bír, hogy Pintér Lajos egy *vajdasági* folyóirattal foglalkozott akkor, amikor nem nagyon volt szokás az egyes irodalmi régiókat külön vizsgálni, s különösen ritka volt egy-egy határon túli folyóirat történetének a feldolgozása. Pintér most megjelent munkája arra figyelmeztet, hogy a vajdasági irodalom történetének létezik egy eddig kevésbé vizsgált rétege is, amelyet a magyarországi irodalomtörténeti közelítési szempontok rögzítése és megértése tehet láthatóvá. Annak felderítése tehát, hogy a magyarországi irodalomtörténeti szempontok változása mennyiben formálta át, esetenként torzította időszakosan a határon túli irodalmakról való gondolkodást is. Ide tartozik például Ady Endre szerepének újraértelmezése, annak megvilágítása, miért írhatta Pintér a *Kalangya* kapcsán, hogy „nagy időszak volt a XX. század első négy évtizede is két világháború tehertételével, ennek a »szűkebb« történetnek (a *Kalangya* jelzése szerint) az alfája Ady volt, Németh László pedig az ómegája” (83). Áttanulmányozva a *Kalangya* számait, joggal merül föl a gyanú, hogy Ady fontosabb volt a hetvenes évek határon túli magyar irodalmakkal foglalkozó magyarországi irodalomtörténészeinek, mint a vajdasági folyóirat számára az 1930-as és 1940-es években. Szintén szembevetendő Pintér kötetében Móricz Zsigmond kiemelése – magyarázatul szolgálhat, ha tudjuk, hogy a szakdolgozat referense Móricz egyik meghatározó monográfiája, Czine Mihály volt. Egy vajdasági irodalmi folyóirat történetét feldolgozó munkát átsző a vizsgálat korának magyarországi gondolkodásmódja, sőt irodalmi értékrendje.

Első pillanatra érthetőbbnek tűnik Kosztolányi Dezső viszonylagos középpontba állítása, lévén szabadkai származású. Ugyanakkor vele kapcsolatban is több felszínes és pontatlan megállapítás olvasható a kötetben. A következőket írta Pintér: „a délszláv országba került magyarságnak nehéz volt a helyzete, a centralizáló művelődéspolitikai előbb nem volt figyelmes, nemcsak Kosztolányinak vezetett Szabadkáról Pestre az útja, hanem sokaknak” (25). A mondat első fele teljességgel megállja a helyét, a vajdasági magyaroknak az első időkben valóban komoly kultúrpolitikai küzdelmek árán sikerült csak érvényesülési terephez jutniuk. Ugyanakkor Kosztolányi nem ezek előtt a küzdelmek előtt távozott a bácskai városból Pestre, ahogy azt Pintér megfogalmazása sugallhatja, hanem még jóval az első világháború és a trianoni békeszerződések előtt, 1903-ban tanulni érkezett a fővárosba. Az kétségtelen, hogy szövegeket küldött vajdasági lapoknak,

részben az innen kapott honoráriumából támogatta Szabadkán maradt szüleit is. A *Kalangyával* kapcsolatban az biztos elmondható, hogy a folyóirat „a vitathatatlan értékek fóruma akart lenni kiszűrve az irodalomból a bővít és az ideológiailag zavaros műveket”. Pintér hozzáteszi, hogy ezek alapján „természetes, hogy első helyre került Kosztolányi Dezső neve és művészete; a Szabadkáról elszármazott művész útját megkülönböztetett figyelemmel kísérték” (77). Ugyanakkor az itt közölt Kosztolányi-szövegek megjelentetési kronológiája kevésbé tekinthető problémamentesen megállapíthatónak. A monográfus szerint a *Kalangyában* „Kosztolányi *Silus* című elbeszélését közlik újra, majd a »*Kalangya* számára írt novellát«, a *Hét kövér esztendő*t első közlésben” (77). A most zajló kritikai kiadásokkal járó kutatások épp az ilyen kijelentések bizonytalanságára mutatnak rá: még ha Kosztolányi valóban ezzel a megjelöléssel adta is le az adott írást, és a folyóiratban valóban ezzel a jelzéssel közölték azt, közel sem biztos, hogy ténylegesen az adott helyen volt olvasható először a szöveg. Sőt, a *Kalangyában* fellelhető bizonyos Kosztolányi-szövegek kapcsán a folyóirat egy másik kutatója, Utasi Csaba épp ezt a bizonytalansági faktort hangsúlyozza a Forum Kiadónál 1984-ben megjelent *Irodalmunk és a Kalangya* című kötetében.

Pintér Lajos irodalomtörténetési pozicionáltságát nemcsak a hetvenes évekbeli magyarországi tendenciák határozták meg alapvetően. A feldolgozott folyóirat maga is diktált különféle vizsgálati szempontokat. Ilyen kikerülhetetlen aspektus a *Kalangya* kulturális kapcsolatainak felderítése. A szerző meglátása szerint „nemcsak fordítások, ismertető közlésével, hanem irodalmi pályázatok szorgalmazásával is a szomszédos népek közeledését szolgálta a *Kalangya*” (89). Arról már nem szól Pintér, ami természetesen nem is a folyóirat szerkesztőinek felelőssége, hogy az irodalmi pályázatok pusztán a kiírók szándéka szerint szolgálták a kulturális közeledést, a gyakorlatban már kevésbé. A pályázatokra ugyanis, ez a *Kalangya* oldalain megjelent tájékoztatásokból kiderül, nem érkezett be értékelhető mű (még úgy sem, hogy a határidőket rendre meg is hosszabbították), így több esetben nem is hirdettek egyértelmű győztest. Ahogy egy szépirodalmi pályázatról írt értesítésben olvasható: „A közeledés szellemét a ríkító irányzatossággal összetévesztő elbeszéléseket – néhány kivétellel – a belső élmény hiánya, ötletzegénység, henye megmunkálás és művészietlen stílus jellemzi.” (*A Kalangya irodalmi pályázata*. *Kalangya*, 1938/2. 49.) Egy másik, jelentős anyagi felajánlás nyomán kiírt irodalmi pályázat sikertelensége azt is egyértelműen megmutatta, hogy a szerkesztők lelkesedése és helyzetfelismerése akkor sem lelt értő hallgatóságra sem a Jugoszláviában élő szerzők (legyenek bármilyen nemzetiségűek is), sem az olvasók

körében, hogyha az anyagiak nem jelentettek volna akadályt. 1937-ben Schwarz Jenő, a Bácskai Cukorgyár Rt. vezérigazgatója, húszezer dinárt adott a jugoszláv–magyar közeledés ügyét szolgáló irodalmi pályázatokra, ám erre sem érkezett esztétikai szempontból is értékelhető pályamű.

Az 1976-ban írt dolgozat szövegén a szerző mintha nem is változtatott volna a mostani kiadás alkalmával, ami nem is lenne probléma, ha legalább a szerkesztés során jegyzetekkel látták volna el azt. Ez azonban elmaradt, így egy a témában kevésbé jártas, vagy felületesebb, esetleg csak érdeklődő olvasót könnyen félrevezethetnek az olyan kijelentések, melyek a hetvenes évek vajdasági irodalmára még igen, a mostanira azonban már nem érvényesek. Pintér Lajos kötetének idejét egy harminchét éves „ma” határozza meg. Csak egy példa: „hogya ma is az esszé a jugoszláviai magyar irodalom legelső műfaja, ennek előzménye is visszanyúlik a *Kalangya* korára” (51). Ez a megállapítás kétségtelenül igaz az *Új Symposion* által meghatározott irodalomtörténeti korszakra, melyben leíródott, egy most kiadott monográfiában, az időjelölés pontosítása vagy lábjegyzet nélkül olvasva azonban már nem állja meg a helyét.

Semmiképp sem érdektelen kiadvány Pintér Lajos vékony monográfiája, épp ellenkezőleg, több tanulsággal is szolgál mind a választott témájával, mind a hetvenes évek magyarországi irodalomtörténeti viszonyaival kapcsolatban. Akkor lehetett volna azonban ténylegesen vagy még inkább hasznos kiadvány, ha a szövegben reflektálttá vált volna a megírás és a kiadás között eltelt idő, és ha a közben bekövetkezett irodalomtörténeti változásokra is nagyobb hangsúly esett volna.